

# Bilinç

---

Felsefi Bir Giriş

Josh Weisberg

Çeviren:

Selami Atakan Altınörs

**Josh Weisberg:** Lisans eğitimini New York Üniversitesi felsefe bölümünde tamamladı. Doktorasını zihin felsefesi alanındaki en prestijli okullardan biri olan CUNY Graduate Center’da, ünlü filozof David Rosenthal’in danışmanlığında aldı. Şu anda Houston Üniversitesi’nde felsefe profesörü olarak görev yapmaktadır. Çok sayıda bilimsel makalesi ve kitap editörlüğü yanı sıra *Explanatory Optimism about the Hard Problem of Consciousness* (2023) adlı bir eseri daha mevcuttur. Weisberg bilincin neden bize bu kadar “gizemli” veya “fizik ötesi” göründüğünü açıklamak üzere Automated Compression Theory [Otomatikleşmiş Sıkıştırma Teorisi] adlı modeli geliştirmiştir. Bu modele göre, biz kırmızı bir renk gördüğümüzde beynimiz aslında ışık dalga boyları ve nöron ateşlemeleri gibi çok karmaşık verileri otomatik olarak sıkıştırıp bize sadece “kırmızılık” hissi olarak sunar. Bu yüzden bilinç bize fiziksel dünyadan kopuk ve gizemli bir deneyimmiş gibi gelir.

**Selami Atakan Altınörs:** Galatasaray Üniversitesi’nde felsefe profesörü olarak görev yapmaktadır. Dil felsefesi, zihin felsefesi ve Yeniçağ felsefesi alanlarında yayımlanmış çok sayıda makalesi ve tebliği olan Altınörs’ün yayımlanmış telif kitapları yanında felsefe alanında dilimize kazandırdığı otuzdan fazla çevirisi mevcuttur.

# İçindekiler

---

|                                 |         |
|---------------------------------|---------|
| <i>Teşekkür</i>                 | 9       |
| 1. Sorun                        | 11      |
| 2. Gizemcilik                   | 31      |
| 3. Düalizm                      | 49      |
| 4. İndirgemeci olmayan görüşler | 71      |
| 5. Aynılık teorisi              | 92      |
| 6. İşlevselcilik                | 115     |
| 7. Birinci-düzey temsilcilik    | 137     |
| 8. Üst-düzey temsilcilik        | 160     |
| <br><i>Sonuç</i>                | <br>183 |
| <i>Notlar</i>                   | 185     |
| <i>Kaynakça</i>                 | 193     |
| <i>Dizin</i>                    | 201     |

# Teşekkür

---

Ciddi felsefe ve özellikle bilinç sorunu hakkında bildiklerimin çoğunu David Rosenthal'dan öğrendim. David'e tüm rehberliği için içten teşekkürlerimi sunarım; o olmasaydı bu kitap ortaya çıkmazdı. Ayrıca, günümüzde bilinç üzerine çalışan en iyi iki isimden, Ned Block ve David Chalmers'ın çalışmalarından büyük fayda gördüm. Ned ve Dave, hem yazılarında hem de şahsen, benim bu konulardaki düşüncelerimi sarsmışlardır ve bu da buradaki içeriğin kalitesini artırmada büyük rol oynamıştır.

Bilinç konusundaki düşüncelerim, Pete Mandik, Uriah Kriegel, Richard Brown, Ken Williford ve Dave Beisecker başta olmak üzere pek çok kişiyle yıllardır sürdürdüğüm (ve bazen de içkili kafa yapılan) tartışmalardan derinden etkilenmiştir. Yaptığımız şey için para almamız beni hâlâ şaşırtıyor, çünkü bira içmek için toplanabileceğimiz bir yer olduğu ve insanlar bataklık zombileri ve hiper-beyinli sincaplar hakkında bağıra çağıra konuşmamızı umursamadığı sürece, bunu zaten yapardık. New York gecelerinin geç saatlerine kadar süren bütün o harika konuşmalar ve tartışmalar için CUNY Bilişsel Bilim (David Rosenthal tarafından yürütülen) ders dizisine de teşekkürler.

Houston Üniversitesi'ndeki harika meslektaşlarıma, özellikle de bu süreç boyunca bana tavsiyelerde bulunup cesaret veren Jim Garson ve David Phillips'e teşekkür ederim. Yemekler, futbol ve felsefe için Tamler Sommers'a teşekkürler. Kurabiyeler ve sohbet için Cynthia Freeland'a teşekkürler. Ve Bredo Johnsen'e de... şey, sadece Bredo Johnsen olduğu için teşekkürler! Her gün işe gelmeyi sevmek, hayatta gerçek bir nimettir.

Bu materyalin farklı versiyonlarını UH'deki lisansüstü seminerlerinde üç kez sundum ve her seferinde mükemmel geri bildirimler ve tavsiyeler aldım. Enerjileri ve coşkuları için o öğrencilere çok teşekkür ederim. Ayrıca, 2010 ve 2012 yıllarında Tucson'da düzenlenen "Towards a Science of Consciousness" konferansında Uriah Kriegel ile birlikte bilinç üzerine felsefi teoriler konulu bir atölye çalışmasını yürütmekten de büyük fayda sağladım. Bunun için ve yıllar boyunca yaptığımız bütün harika sohbetler için Uriah'a teşekkür ederim.

Editörüm Emma Hutchinson'a ve Polity Press'ten Pascal Porcheron ile David Winters'a teşekkür ederim. Emma'nın titiz çalışması, bu süreci en başından itibaren kolaylaştırdı. Şerefe! Ayrıca, taslağın tamamını okuyup mükemmel yorumlar ve eleştirilerde bulunan, aynı zamanda (ö, ë gibi) çift nokta aksanlarının doğru kullanımı konusunda da çok yardımcı olan Ken Williford'a teşekkür ederim.

Bu kitap projesine başladığımdan beri oğullarım Winston ve Franklin dünyaya geldi. Onları bütün kalbimle seviyorum, ama en hafif tabirle başa çıkılması zor çocuklar! Bu nedenle, arkadaşlarımla ve ailemin yardımı olmadan bu kitabı yazmam imkânsız olurdu. Özellikle cuma geceleri mahalle toplantıları ve daha fazlası için Clint ve Amy Harris'e, ayrıca defalarca imdadıma yetişen kayınvalidem ve kayınpederim Farrell ve Peggy Hope'a teşekkür ederim! Annem Judy Weisberg ve rahmetli babam Robert Weisberg hayatım boyunca bana inanılmaz destek oldular - her zaman bana her şeyi yapabileceğimi ve kalbimin sesini dinlemem gerektiğini hissettirdiler. Teşekkürler anne ve baba! Ancak bunların hiçbirisi, harika eşim Ashley Hope'dan aldığım sonsuz sevgi ve cesaret (ve bilgelik, metanet ve çocuksu neşe) olmadan gerçekleşemezdi. O gerçekten benim diğer yarım. Bu kitap ona ithaf edilmiştir.

# 1

## Sorun

---

Bilinç sorunu nedir? Çağdaş felsefede bilinçle ilgili bir en acil sorun varsa, o da filozof David Chalmers'ın "zor sorun" diye adlandırdığı şeydir (Chalmers 1996). Bu, fiziksel bir varlığın neden bilinçli olduğunu açıklamaya yönelik sorundur. Daha spesifik olarak, neden belirli fiziksel beyin süreçleri, ses deneyimleri ya da hiçbir deneyim yerine, rengin öznel deneyimine yol açar? Bu sorun, René Descartes'ın çalışmalarıyla ünlü olan, daha eski bir felsefi muammanın, yani "zihin-beden problemi"nin bir versiyonudur. Bilincin zor sorunu, modern psikoloji, bilişsel bilim ve nörobilimlerin yükselişinden sonra zihin-beden problemi üzerine yapılan tartışmaların çoğunun vardığı noktadır. Bilinç, modern bilimsel dünya görüşüne tam olarak uymayan kalan parça gibi görünmektedir. Beynin yaptıklarını en ince sinirsel ayrıntısına kadar açıkladıktan sonra bile, bilincin zor sorunu cevapsız kalmaktadır. Bu kitabın ana odağı, bu zor sorun ve filozofların bu sorunu ele alma girişimleridir.

Peki bilinç nedir? Birçok felsefi soruda olduğu gibi, üzerinde anlaşılmadığımız konu üzerinde bile anlaşmak zor! İlk etapta bilinci nasıl tanımladığımız, zor sorunun ne kadar zor görüldüğü üzerinde büyük etkileri olabilir. Bilinci "insan deneyiminin gizemli, bilinemez özü" olarak tanımlarsak, bilincin açıklanamaz görünmesi şaşırtıcı değildir. Fakat bilinci "nasıl hissettiğimizize dair sözlü anlatımlarımızı tetikleyen her ne ise o" diye olarak tanımlarsak, o zaman daha başlangıçta gerçek bir gizemi, var

olmayan bir şey olarak tanımlıyor olabiliriz. Bu nedenle, bilinci, ne çözülemeyen bir gizem barındıran bir şekilde, ne de açıklayıcı desteyi istifleyerek onu tamamen reddetmekten ibaret kalan bir şekilde tanımlayabilsek iyi olur. Çağdaş felsefede üzerinde uzlaşmış tek bir tanım olmasa da, ne yazık ki meselenin özüne odaklanmak için bir dizi kafa karıştırıcı “düşünce deneyi”ne -masum görünen adımların bizi felsefi endişelere sürüklediği hayalî senaryolara- odaklanabiliriz. Her filozof, düşünce deneylerinin büyük bir anlam taşıdığı konusunda hemfikir olmasa da, hepsi bu deneylerin yarattığı kafa karışıklığını açıklamak için bir şeyler söylenmesi gerektiği konusunda hemfikirdir. Dahası, bilince dair felsefi sorun hakkında yazılmış çağdaş literatürün çoğu, bu hayal edilen senaryoların en azından bir kısmına veya tamamına değinir; bu nedenle, bu özel tavşan deliğine girmek isteyen herkes için bunlar gerekli arka plan bilgisidir.

## Bilgi Argümanı

İlk düşünce deneyi, fizikalizme karşı “bilgi argümanı” diye adlandırılır (Jackson 1982). Fizikalizm her şeyin nihaî olarak atomlar gibi fiziksel maddelerden ibaret olduğu ve başka hiçbir şeyden oluşmadığı iddiasıdır. Fizikalizm günümüzün standart bilimsel dünya görüşünün merkezî bir özelliğidir. Bilgi argümanı, bilincin bu dünya görüşüne uymadığını ortaya koyuyor gibi görünmektedir. Düşünce deneyi, çoğumuzun felsefe dersine girmeden önce sahip olduğumuz gündelik bir sezgiyi ortaya çıkarır. Sezgiler genellikle belirli konular hakkında sahip olduğumuz, açıkça ifade edilmemiş inançlar veya içgüdüsel hislerdir. Örneğin, çoğu insan bir köpek yavrusuna tekme atmanın yanlış olduğunu hisseder, bunun nedenini tam olarak gerekçelendiremesek bile. Felsefenin temel görevlerinden biri, bu altta yatan sezgileri ortaya çıkarmak ve bir konu hakkında daha derin bir anlayış geliştirdikçe bunların korunması mı yoksa terk edilmesi

mi gerektiğini araştırmaktır. Bilgi argümanının ortaya çıkardığı gündelik sezgi, doğuştan kör bir kişinin, gören insanların renkleri hakkında bildiklerinin tamamını asla gerçekten bilemeyeceği fikridir. Kör bir kişi bize kırmızıyı tanımlamamızı isteyebilir. Biz de “kırmızı, şekilden bağımsız olarak değişebilen nesnelerin bir özelliğidir” gibi şeyler söyleyebiliriz. Kör kişi, “ah, yani doku gibi mi?” diyebilir. Ama bunun doğru olmadığını söylemek zorunda kalırız. “Kırmızı sıcaktır, tıpkı bir trompetin sesi gibi” diyebiliriz. Fakat, bilgilendirici kelimelerle ifade edemediğimiz, kör arkadaşımıza sunduğumuz herhangi bir tanımın dışında kalan bir şey olduğunu çabucak fark ederiz. Bu dışarıda kalan şey, her ne ise, bilinç sorununun kilit unsurudur<sup>1</sup>.

Bilgi argümanı bu sezgiyi temel alarak fizikalizmin ve bilimsel dünya görüşünün sınırları hakkında daha genel bir noktaya değiniyor. Kör bir kişiyi hayal etmek (ya da onunla gerçekten konuşmak!) yerine, bizden geleceğin süper bilim insanını hayal etmemiz isteniyor. O, bilimin bütün çözülmemiş sorunlarının çözüldüğü bir dönemde yaşıyor. Dahası, olağanüstü bir hafızaya ve bilimi sindirme ve anlama konusunda kusursuz bir yeteneğe sahip. Aslında, ilgili bütün materyali incelemiş ve tamamlanmış bir bilimin bütün gerçeklerini bilmektedir. Ancak bu süper bilim insanı -1982’de bu hikâyeyi ortaya atan Frank Jackson’ı takip ederek ona Mary diyelim- çok özel bir ortamda yetiştirilmiştir. Onun dünyasındaki her şey siyah, beyaz ve gri tonlarındadır (belki de bu, dünyayı siyah-beyaz bir televizyonda görüldüğü gibi gösteren özel lensler takılarak sağlanmıştı). Hayatında hiç renk görmemiştir. Şimdi, sezgiye dayanan kritik soruya gelelim: Nihayet siyah-beyaz esaretinden kurtulup ilk kez kırmızı bir gül gördüğünde, yeni bir şey öğrenir mi? Çoğumuz, yeni bir şey öğrendiğini söyleriz. Kırmızının neye benzediğini, kırmızıyı görmenin nasıl bir şey olduğunu öğrenir. Bu, önceden bilemeyeceği bir gerçek gibi görünüyor. Ancak bilimin bütün gerçeklerini zaten bildiği düşünülürse, bu, bilimin

## 6

### İşlevselcilik

---

İşlevselcilik zihnin ne'den yapıldığıyla değil, ne yaptığıyla tanımlandığı görüştür. Eğer “doğru şeyi yapıyorsanız”, sisteme dâhil olursunuz. Aynılık teorisi ise tam tersine (1980’lerin film başlıklarından devam ederse), “doğru materyale” [*the right stuff*] ihtiyaç duyduğunuzu söyler. Çoklu gerçekleştirilebilirlik [*multiple realization*] olasılığı, işlevselciliğin temel motivasyonlarından biridir. Çok farklı türden maddelerden yapılmış olsalar bile, pek çok farklı canlı türünün deneyim sahibi olabileceğini düşünmek makul görünmektedir. Makine zihni ve hatta makine bilinci olasılığına açık olanlar için ise işlevselcilik bir zorunluluk gibi görünür. Şu âna kadar karakterize ettiğim haliyle işlevselcilik, geniş bir görüş yelpazesini içine alan oldukça kapsamlı bir yaklaşımdır. Aslında, önümüzdeki iki bölümde ele alacağımız görüşler -birinci derece temsilcilik ve yüksek derece temsilcilik- bu geniş anlamda işlevselciliğin versiyonlarıdır. Ama bu görüşler, gerek dünyayı gerekse öznenin kendi durumlarını temsil etme işlevini ön plana çıkardıkları için ayrı ayrı ele alınırlar. Bu bölümde ise işlevselciliğin daha “saf” örneklerine, yani bilincin özne için ne yaptığı üzerinden şekillenen versiyonlarına odaklanacağız. Öncelikle, zihni tanımlamak için doğru işlevsel “seviye”yi saptamanın çeşitli yollarına bakacağız. Ardından, işlevselci bilinç teorilerinin bazı örneklerini, en dikkat çekicisi olan “global çalışma alanı” [*global workspace*] görüşünü ele alacağız. Ama aynı zamanda bilincin “eylemselci” [*enactive*]

veya “yayılmış” [*extended*] görüşleri olarak bilinen yaklaşımlara da göz atacağız. Bunlar, ilgili işlevsel rollerin, kafanın ötesine geçerek vücudun geri kalanına ve hatta dış çevreye uzandığını savunan işlevselcilik versiyonlarıdır. Her zamanki gibi, bu görüşe dair bazı çekincelerle bölümü kapatacağız; bunların en dikkat çekicisi, işlevselcilerin aslında bilinçten hiç bahsetmiyor olduklarıdır! Bazı eleştirmenlere (ve hatta bazı savunucularına) göre onlar, bilinç konusunda “eleyici”dir [*eliminativists*]. Bunu akıldan tutarak, odaklanılacak doğru işlevsel “seviye” sorusuna bile bakmadan önce, bir işlevselci teoride bilincin tam olarak ne olması gerektiği meselesini ele almamız gerekiyor.

## Bilincin İşlevsel Karakterizasyonu

Şu ana kadar ele aldığımız görüşlerin tamamı, bilincin spesifik bir şey olduğu noktasında birleşiyordu; çünkü diğer sebeplerin yanı sıra, bilinç işlevsel bir analize tâbi tutulamazdı. Aslında zombi kaygısının merkezinde yatan da budur. Eğer bilincin yeterli bir işlevsel tanımı yapılabilseydi, zombileri en baştan tamamen saf dışı bırakabilirdik; çünkü onlar da tıpkı bizim gibi işlev görmektedirler. İşlevselciler ise, “bilinç” ile neyi kastediyorsak onu, geriye hiçbir şey bırakmaksızın işlevsel terimlerle tam olarak yansıtan böyle bir karakterizasyon sunabileceğimizi düşünürler. Ama onların yanıldığı gün gibi ortada değil mi? Bu durum sadece zombilerin mümkün olmadığını değil, aynı zamanda hayal bile edilemez olduklarını göstermez miydi? (ki bu çok daha güçlü bir iddiadır).

İşlevselciler bu çekinceyle, iki yoldan birinden giderek başa çıkabilir. Birincisi, meseleyi doğrudan göğüsleyip şunu söylemektir: Evet, başkaları ne iddia ederse etsin, biz aslında zombilerin gerçekte hayal bile edilemez olduğunu savunuyoruz. İnançlarımıza, arzularımıza, hedeflerimize ve hayallerimize kadar bizim yaptığımız her şeyi yapan bir varlığın, sadece bilinçli